

BUDJET TASHKILOTLARIDA MOLİYAVIY NAZORAT VA ICHKI AUDIT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI

Qosimjonov Sarvarbek Avazjon o'g'li,

*O'zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi,
Davlat moliyaviy nazorati va auditi mutaxassisligi magistranti*

E-mail: sarvarbekqosimjonov009@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada budget tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit tizimini takomillashtirishning xorijiy tajribalari tahlil qilingan. Xalqaro standartlar (IIA, INTOSAI, CIPFA) hamda AQSh, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va Turkiya tajribalari o'rganilgan. Qiyosiy tahlil asosida O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari ichki audit tizimini yanada samarali qilish va davlat mablag'laridan foydalanish shaffofligini oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy nazorat, ichki audit, xalqaro standartlar, xorij tajribasi, byudjet tashkilotlari.

Abstract. This article analyzes foreign practices in improving the financial control and internal audit system in budgetary organizations. It examines international standards (IIA, INTOSAI, CIPFA) and the experiences of the USA, the United Kingdom, South Korea, and Turkey. Based on comparative analysis, practical recommendations for Uzbekistan are proposed. The results aim to improve the efficiency of the internal audit system and increase transparency in the use of public funds.

Keywords: financial control, internal audit, international standards, foreign experience, budgetary organizations.

Аннотация. В статье анализируется зарубежный опыт совершенствования системы финансового контроля и внутреннего аудита в бюджетных организациях. Рассматриваются международные стандарты (IIA, INTOSAI, CIPFA) и опыт США, Великобритании, Южной Кореи и Турции. На основе сравнительного анализа предложены практические рекомендации для Узбекистана. Результаты исследования направлены на повышение эффективности системы внутреннего аудита и прозрачности использования государственных средств.

Ключевые слова: финансовый контроль, внутренний аудит, международные стандарты, зарубежный опыт, бюджетные организации.

Kirish

Budget tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit tizimi davlat mablag'laridan oqilona foydalanish, hisobdorlikni ta'minlash va moliyaviy intizomni mustahkamlashning muhim vositasidir [1]. Zamonaviy xalqaro amaliyotda ichki audit faqat moliyaviy

tekshiruv emas, balki strategik boshqaruv vositasi sifatida ham qaraladi. Shu sababli, ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy tizimga integratsiya qilish O'zbekistonda dolzarb masalalardan biridir.

Adabiyotlar sharhi. Mamatqulov va Xamrayev [2] ichki auditni davlat sektorida boshqaruv samaradorligini oshirish vositasi deb baholaydi. Qo'chqorov [3] esa ichki audit xodimlarining malakasini oshirish va mustaqilligini ta'minlash zarurligini ta'kidlaydi. Xalqaro darajada CIPFA (Buyuk Britaniya) standartlari davlat sektorida audit jarayonini strategik rejalashtirishga urg'u beradi [5]. AQShda GAO tizimi federal xarajatlarning qonuniyligi va samaradorligini baholaydi [4]. Janubiy Koreya e-audit tizimini qo'llab, real vaqt nazoratini joriy etgan [6].

Metodologiya. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, kontent-analiz va huquqiy hujjatlar tahlili metodlari qo'llanildi. Xalqaro va milliy standartlar, davlatlarning audit tizimlari hamda O'zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlari o'rganildi.

Tahlil va natijalar. AQSh tajribasi. AQShda Government Accountability Office (GAO) mustaqil, siyosatdan xoli federal organ sifatida faoliyat yuritadi. Ushbu idora federal byudjet mablag'larining sarflanishini to'liq, tizimli va kompleks tarzda tekshiradi hamda o'z hisobotlarini to'g'ridan-to'g'ri Kongressga taqdim etadi [4]. Bunday yondashuv davlat xarajatlari ustidan parlament nazoratini kuchaytiradi, moliyaviy intizomni mustahkamlaydi va jamoatchilik ishonchini oshiradi. Bundan tashqari, GAO nafaqat moliyaviy qonunbuzarliklarni aniqlash, balki davlat dasturlarining

samaradorligi, iqtisodiyligi va natijadorligini baholash bo'yicha ham tavsiyalar beradi.

Buyuk Britaniya tajribasi. Buyuk Britaniyada ichki audit faoliyati CIPFA (Chartered Institute of Public Finance and Accountancy) standartlariga asoslanadi. Mazkur yondashuv auditni faqat moliyaviy hujjatlarni tekshirish bilan cheklab qo'ymaydi, balki davlat xizmatlari samaradorligini oshirishga qaratilgan strategik tavsiyalar ishlab chiqishni ham o'z ichiga oladi [5]. Audit xulosalarida xizmat ko'rsatish sifati, byudjet mablag'larining optimal taqsimlanishi va ijtimoiy ta'sir darajasi chuqur tahlil qilinadi. Bu esa ichki auditni davlat boshqaruvida strategik qarorlarni qo'llab-quvvatlovchi muhim vositaga aylantiradi.

Janubiy Koreya tajribasi. Janubiy Koreya byudjet nazoratida raqamli texnologiyalardan keng foydalanadi. Mamlakatda joriy etilgan E-audit tizimi orqali barcha byudjet xarajatlari real vaqt rejimida kuzatib boriladi [6]. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi ushbu platforma moliyaviy buzilishlarni ular yuzaga kelmasidan oldin aniqlash imkonini beradi. Tizim ma'lumotlarni avtomatik tahlil qilib, yuqori xavfli operatsiyalar bo'yicha ogohlantirish yuboradi. Bu yondashuv shaffoflikni oshirish bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini ham keskin kuchaytiradi.

Turkiya tajribasi. Turkiyada oliy audit organi hisoblangan Sayistay faqat moliyaviy hisobotlarni tekshirish bilan cheklanmaydi, balki samaradorlik va

iqtisodiylik ko'rsatkichlarini ham baholaydi [7]. Bu yondashuv davlat resurslarining eng maqbul yo'nalishlarda ishlatilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Audit jarayonida iqtisodiy tahlillar, xarajat-foyda (cost-benefit) baholari va ijtimoiy samaradorlik ko'rsatkichlari keng qo'llaniladi.

O'zbekiston holati. O'zbekistonda ichki audit bo'yicha milliy standartlar qabul qilingan bo'lsa-da [1], xorij tajribasidagi mustaqillik, texnologiyalashuv va strategik yondashuv elementlari to'liq joriy etilmagan. Amaldagi tizim asosan moliyaviy tekshiruv va hisobotlarga qaratilgan bo'lib, davlat dasturlarining natijadorligi va samaradorligini baholash mexanizmlari yetarlicha rivojlanmagan. Shu sababli, O'zbekistonda ichki auditni mustaqillik darajasini oshirish, ilg'or axborot texnologiyalarini joriy etish, sun'iy intellekt va real vaqt monitoring tizimlaridan foydalanish, shuningdek, auditning strategik tavsiya berish salohiyatini kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim.

Xulosa va takliflar. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ichki audit tizimining muvaffaqiyatli ishlashi uchun uchta asosiy omil zarur: mustaqillik, malakali kadrlar va zamonaviy texnologiyalar. O'zbekistonda ichki audit tizimini modernizatsiya qilish ushbu uch omil asosida olib borilishi kerak.

Takliflar

1. Ichki auditorlar malakasini xalqaro sertifikatlar (CIA, ACCA) asosida oshirish [8].

2. E-audit tizimlarini rivojlantirish va sun'iy intellekt asosida risklarni aniqlash mexanizmlarini joriy etish [6].

3. Xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka moslashtirib tatbiq etish [5, 7].

4. Ichki audit hisobotlarini jamoatchilikka ochiq e'lon qilish orqali shaffoflikni oshirish [4].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Ichki audit milliy standartlari, 2022.

2. Mamatqulov M., Xamrayev X. Byudjet tashkilotlarida ichki audit tizimini rivojlantirish masalalari. Toshkent, 2021.

3. Qo'chqorov B. Davlat sektorida moliyaviy nazorat va audit. Toshkent, 2020

4. GAO. Government Auditing Standards (Yellow Book), USA, 2021.

5. CIPFA. Public Financial Management and Governance Framework, UK, 2020.

6. Korean Board of Audit and Inspection. Annual Report, 2023.

7. Sayıştay. Annual Reports on Public Sector Auditing, Turkey, 2022.

8. INTOSAI. ISSAI Standards, 2022.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat moliyasini boshqarish uchun faqat chora-tadbirlar*
2. *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar sudining "Ichki audit xizmati tashkil etish to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2020.*
3. *Mamatqulov Sh., Xamrayev B. Davlat, sektorda ichki audit tizimi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisodiot nashriyoti, 201*
4. *Qo'chchkov A. Ichki audit malakasini tuzatish va mustaqilligini ta'minlashm*
5. *AQSh Hukumatining Mas'uliyat idorasi (GAO). Federal hukumatda ichki nazorat standartlari ("Yashil kitob"). - yuvish*
6. *Chartered Davlat moliyasi va buxgalteriya instituti (CIPFA). Davlat sektorida samarali boshqaruvning xalqaro asoslari. - London, 2014 yil.*
7. *Oliy nazorat organlari xalqaro tashkiloti (INTOSAI). Davlat sektori uchun ichki nazorat standartlari bo'yicha ko'rsatmalar. –Vena*